

Людмила ФИЛИПОВИЧ – д-р філос.н., проф., зав. відділу релігійних процесів в Україні Інституту філософії НАН України, Виконавчий директор Центру релігійної інформації та свободи Української асоціації релігієзнавців

Міжнародний міжрелігійний діалог є одним з напрямків сучасної зовнішньої політики будь-якої церкви. Ще донедавна остання визначалася вузькими церковними інтересами. Завдяки змінам, які відбуваються в релігійній сфері, зокрема її глобалізація, що сама постає відгуком на виклики сьогодення, розширюється поле зовнішніх зацікавлень церкви. В переліку завдань, які визначаються як елементи міжнародної діяльності церкви, зазначені не тільки духовна опіка і захист своїх вірян за кордоном, місіонерство серед невіруючих та інославнох, пастирські візити до діаспорчан, але й дружнє спілкування із братніми церквами, контакти з інославними, діалог з духовними лідерами інших релігій, консультації з відомими державними і громадськими діячами, науковцями, політиками, представництво в міжнародних міжрелігійних асоціаціях тощо. Проблема присутності українських церков в світовому релігійному просторі, а відтак і в системі міжхристиянських та навіть міжрелігійних відносин існувала завжди. Із-за історичних обставин, які тісно пов'язані із мірою політичної незалежності української держави, традиційні церкви нашої країни або взагалі не виявляли себе у всесвітній релігійній спільноті, або ж перебували там не як самостійна духовно-організаційна сила. Як тільки з'являлися умови до державного усамостійнення України, давали знати про себе і церкви, які прагнули вийти з-під опіки іншої церкви. Неодноразові спроби отримати статус незалежних і самостійних церков, які б на рівних спілкувалися із церквами-сестрами і могли представляти інтереси релігійної України, поки що завершувалися неуспіхом. На сьогодні склалося так, що традиційні церкви України й досі не є активними гравцями на полі міжнародних міжрелігійних відносин, що пояснюється цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних обставин.

Якщо на початку 90-х рр. ХХ ст. традиційні церкви України навіть подумати не могли про якусь зовнішню політику і самостійні відносини з релігіями світу, то поступово приходять розуміння того, що в наш час церкву неможливо обмежити рамками тільки своєї традиції, кордонами етносу і території його проживання, де зародилася та чи інша церква. Завдяки міграції населення, зростаючим контактам різних культур і народів, релігійне життя глобалізується та універсалізується, що актуалізує міжнародний аспект діяльності релігійних організацій. Перебування в світовому духовному полі артикулює необхідність визначитися в міжрелігійному міжнародному контексті. Це, перш за все, вимагає сформулювати ті принципи, напрями і форми діяльності, які можна означити як зміст зовнішньої церковної політики. Найбільш послідовно такі принципи розроблені католиками і православними.

Реальні обставини диктують зміни в міжнародній політиці традиційних церков України, яка має декілька напрямків: підтримувати внутріконфесійні взаємини із братами по вірі в інших країнах, опікуватися вірними своєї Церкви, що проживають за кордоном, налагоджувати і підтримувати зв'язки із матірніми центрами українських релігійних організацій та об'єднань, мати членство або представництво в міждержавних інституціях різного профілю, презентувати духовну складову нашої країни у міждержавних відносинах тощо. В рамках цих напрямків церкви здійснюють притаманні в таких ситуаціях кроки: відбуваються зустрічі лідерів релігійних організацій України із

представниками зарубіжних церков, держав, міжнародних організацій та структур, організуються поїздки ієрархів українських церков до закордонних своїх епархій, осередків, окремих громад; організуються паломництва материкових і діаспорних українців до духовно-релігійних святинь України та за її межами; впроваджується навчання в духовних закордонних закладах, береться участь у міжнародних форумах, симпозиумах, екуменічних зустрічах і богословських диспутах тощо.

Мету такої діяльності кожна церква формує по-своєму, але спільним для всіх постає бажання заявити про своє існування шляхом ідентифікації із вже існуючими релігійними напрямками або шляхом проголошення своєї унікальності визначити місце власної громади, церкви, деномінації серед інших, обмінятися духовним та історичним досвідом, презентуючи ті духовні та інтелектуальні сили, які є в церкві, інтегруватися до світового релігійного і культурного простору, підняти імідж церкви і держави, поділитися інформацією щодо церковних проєктів, щодо взаємин із державою, суспільством, шляхами подолання духовної і моральної кризи, можливо, навіть виявити якийсь фінансовий інтерес, досягти налагодження відносин із аналогічними спільнотами за кордоном, створення там своїх структур тощо.

Міжнародна діяльність релігійних організацій надзвичайно багатовекторна і різнопланова. Але вона, як правило, в звітах самих церков і державних органів влади обмежується кількістю іноземців, які відвідали Україну з релігійною метою (проведення масових евангелізаційних заходів, організації оздоровлення дітей під час літніх канікул та здійснення благодійних гуманітарних програм) та кількістю українців, які виїжджали за кордон для проведення там релігійної діяльності.

Не втручаючись у політику Церкви в міжнародній сфері її діяльності, маємо визнати, що ця політика тільки формується, а тому поки що є переважно стихійною, ситуативною, несистемною, спорадичною, наслідком чого є те, що традиційні українські церкви надто слабо представлені в світовому релігійному просторі, майже не беруть участь в міжнародному міжрелігійному діалозі, в діяльності міжнародних організацій, їх вплив на світове співтовариство мізерний, якщо б не сказати, що взагалі відсутній. Такий невтішний висновок стає ще більш переконливим, коли порівняти міжнародну політику Римсько-Католицької чи Російської Православної Церкви, чия позиція фактично визначає міжхристиянські відносини.

Яким чином релігійна Україна могла би подолати свою неприсутність в Європі чи світі? Участь у міжрелігійному міжнародному діалозі, який триває вже понад століття, може зняти незнання європейців про духовну Україну. За ці роки зусиллями окремих церков і релігійних лідерів, завдяки ентузіазмові віруючих поборників міжрелігійного діалогу робляться певні кроки в створенні системи такого діалогу. Засновуються міжрелігійні, міжконфесійні ради, товариства, асоціації, рухи.

Глобалізаційні процеси призвели до виникнення цілої міжнародної міжрелігійної сітки таких організацій. Найбільш впливовими є:

- Рада Парламенту світових релігій (CPWR – Council for the Parliament of the World's Religions, USA),

- Міжнародна Асоціація за релігійну свободу (IARF – International Association for Religious Freedom, UK),
- Міжнародний міжрелігійний центр (IIC – International Interfaith Center, UK),
- Тисячолітній Світовий Саміт миру релігійних і духовних лідерів (MPS – The Millenium World Peace Summit of Religious and Spiritual Leaders, USA),
- Ініціатива об'єднаних релігій (URI – United Religions Initiative),
- Світова конференція релігії і миру (World Conference on Religion and Peace),
- Світовий конгрес релігій (WCF – World Congress of Faith),
- Розвиток діалогу релігій світу (WFDD – World Faith Development Dialogue),
- Світова спілка міжрелігійних рад (WFIRC – World Fellowship of Inter-religious Councils) та інші.

У списку, далеко не повному, який вдалося знайти на сайті відомої електронної енциклопедії “Wikipedia”, згадується біля 50 таких організацій, які сприяють міжрелігійному діалогу і співпраці між релігіями світу. Всі вони мають свої веб-сайти, а отже є в доступі будь-якій людині, в т.ч. і віруючій.

Серед наведених в списку міжрелігійних організацій, які, певно, найбільш відомі українцям, значиться:

- **Всесвітня Рада церков (ВРЦ)**, заснована 1948 р., [генеральний секретар](#) – Семюель Кобіа, об'єднує 349 християнських спільнот усього світу — протестантських, православних й англіканських.
- **Конференція європейських церков (КЄЦ)**, заснована в січні 1959 року, складається з 125 [православних](#), протестантських, англіканської та старо-католицьких Церков в різних країнах європейського континенту, а також 40 асоційованих організацій).
- **Рада єпископських конференцій Європи**, до якої належать 33 Конференції (Синоди) римо-католицьких єпископів Європи, представлені своїми предстоятелями, а також архієпископами Люксембургу та князівства Монако і єпископом Кишинівським (Молдавія). Членом РЄКЄ є також УГКЦ.
- **Папська рада з міжрелігійного діалогу**, заснована в 1964 році як секретаріат для нехристиян, в 1988 році перейменована і виступає як департамент Римської курії, яку з 2007 року очолює президент кардинал Джон-Луїс Тауран.

У діяльності Папської ради особливо активним в налагодженні міжрелігійного спілкування був Папа Іван Павло II, за ініціативою якого організовувалися щорічні зустрічі з Ассізі (Італія), які збирали представників найпоширеніших релігій світу. Проблема міжрелігійного діалогу стала однією із актуальних на II Ватиканському Соборі. Апостольська столиця постійно звертається до цих питань в різних своїх посланнях, заявах, документах. Ось і зараз Папська Рада з міжрелігійного діалогу готує новий документ, присвячений деяким аспектам і проблемам відносин різних релігій. Звертаючись до учасників останньої Пленарної асамблеї Папської Ради (травень 2008), папа Бенедикт XVI очікує, що новий документ особливо пригодиться РКЦ в тих країнах, де сусідствують багато релігій і багато культур. На думку Папи, учасники міжрелігійного діалогу мають бути добре обізнаними у своїй вірі, але водночас вони мають добре знати і

віру інших. Голова Папської Ради [вважає](#), що необхідно готувати віруючих “ділитися своїми духовними переконаннями, а також брати до відома переконання інших”.

Актуальність діалогу поступово усвідомлюється і міжнародними організаціями. Так, в діяльності Ради Європи останніми роками тема [міжрелігійного спілкування](#) присутня постійно, в т.ч. і на її Парламентських асамблеях (зокрема, влітку та восени 2007 року вона стала центральною).

Голова ПАРЄ Рене ван дер Лінден вважає, що ця проблема є не менш важливою і актуальною для європейців, ніж проблеми демократії, верховенства закону і прав людини. Вперше у 2007 році на Парламентській асамблеї виступав Патріарх РПЦ Алексій II. Запропонувавши тему «Розвиток міжконфесійного і міжкультурного діалогу в сучасній Європі» і маючи унікальний досвід тисячолітнього співіснування різних національностей, культур і релігій, Росія устами свого патріарха поділилася із всіма європейцями своїм баченням актуальних проблем. Патріарх захистив традиційні моральні цінності, що стало викликом на фоні того постхристиянського секулярного лібералізму, який зараз став фактично релігією Європи.

Усвідомлюючи неминучість звернення до проблеми міжрелігійного діалогу, ООН, будучи єдиною всесвітньою організацією, яка в даний момент є найбільш представницьким міжнародним форумом, що забезпечує співробітництво 192 своїх держав-членів, нарешті теж звернулася до цієї теми. На пленарному засіданні 61-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 грудня 2006 року без голосування була прийнята резолюція 61/221 «Просування міжрелігійного і міжкультурного діалогу, взаєморозуміння і співробітництва на благо миру». В прийнятому тексті резолюції відзначається, що Генеральна Асамблея приймає «до відома цінний внесок таких різних ініціатив на національному, регіональному і міжнародному рівнях, як ініціатива «Альянсу цивілізацій», Балійська декларація про налагодження гармонійних міжконфесійних відносин в рамках міжнародного співтовариства, З'їзд лідерів світових та традиційних релігій, діалог між цивілізаціями і культурами, ісламо-християнський діалог, Зустріч на вищому рівні релігійних лідерів в Москві і трьохсторонній форум з міжконфесійного співробітництва на благо миру, які все враховують і підкріплюють один одного і є взаємопов'язаними».

Таким чином ООН визнала [ініціативи Казахстану](#), який організував 2003 і [2006](#) роках з'їзди лідерів світових і традиційних релігій, де були прийняті різні міжрелігійні Декларації, та Росії, яка 2006 року зібрала Всесвітній саміт релігійних лідерів, що завершився прийняттям спеціального [Послання](#) від імені релігійних організацій 49 країн світу.

Будучи на сьогодні єдиними з числа пострадянських держав, які заопікувалися проблемами міжрелігійного діалогу, а відтак і перерозподілу релігійного простору, ці дві держави в своєму змаганні за провід у ньому пішли різними шляхами: якщо Казахстан прагне створити альтернативні ООНівським структурам нові міждержавні і міжрелігійні утворення, то Москва активно почала нагадувати про свою першість у цій царині міжнародної політики, утверджуючись і претендуючи на головування у вже існуючих

структурах.

Чи збирається Україна актуалізувати свою присутність в міжнародному просторі, зокрема в ООН, змінювати свою політику щодо цієї організації, використовуючи будь-які можливості, в т.ч. і церковні? Чи відомо в Україні, що окремі світові релігійні об'єднання мають свої представництва при ООН? Наприклад, статус неурядової організації при ООН має Центр Шрі Чінмоя (з 1975 року), Свідки Єгови (до 2001 року), багаї.

Порівнюючи Україну з іншими країнами, зокрема Росією, можна зробити висновок про те, що українські церкви програють навіть на своєму полі іншим церквам та іншим державам, не кажучи вже про європейський чи світовий релігійний простір. В силу природної необхідності Церкви так чи інакше провадять міжнародну діяльність, їхні представники, ієрархи виїжджають за кордон для зустрічей із братніми церквами, для участі у міжнародних форумах, конференціях, соборах тощо. Зрозуміло, що кожна церква контролює й узагальнює інформацію про своє перебування у міжнародному просторі, будучи зацікавленою у розширенні масштабів такої співпраці, у визнанні своєї організації своїми зарубіжними віруючими братами, іншими церквами.

Присутність чи неприсутність церкви у міжнародному релігійному просторі залежить не тільки від бажання і можливостей церкви там бути. На заваді часто стоять канонічні і богословські, світоглядні і культурницькі, мовні й фінансові можливості, а головне – людські ресурси. Немало шкоди в справі просування України в духовний простір Європи і світу несуть заскоружлі стереотипи щодо своєї нездатності представляти Україну в Європі, в ВРЦ чи КЄЦ.

Претензії до українських церков, які важко долають пострадянську і постімперську спадщину централізації релігійного життя в межах однієї церкви, однієї традиції, хоч і не безпідставні, але мають і своє історичне та логічне пояснення. Тим не менш, бажано якомога скоріше звільнитися від рабської залежної свідомості і ширше виходити в європейський і світовий релігійний простір, оскільки церква, релігійна організація є одним із чи не найкращих репрезентантів України в світі, пропагандистом унікальної духовної культури українського народу, його історично вироблених рис характеру, філософії і стилю життя. Український досвід міжрелігійного спілкування представників різних народів, що здавна населяли і тепер населяють Україну, може бути цікавим для сучасного світу, який потерпає від міжрелігійних конфліктів і протистоянь.

В наш час досвід міжрелігійного спілкування набувається фактично заново, оскільки змінилися обставини, по-новому вимальовується релігійна карта України, конфігурація учасників діалогу, хоча, без сумніву, збереглися старі зв'язки між релігійними лідерами, спільний досвід виживання в атеїстичній державі. На відміну від західнохристиянської традиції, яка є більш-менш однорідною, унормованою ватиканським законодавством і спільною європейською історією, українські церкви, зокрема православні, зберігають і виявляють, як і в своєму управлінні, певну незалежність водночас і в розумінні та реалізації міжрелігійного й міжцерковного діалогу.

Незважаючи на те, що українське православ'я, на відміну від болгарського, сербського,

македонського чи навіть естонського, в цілому не є самодостатнім суб'єктом релігійного простору, а відтак і міжнародного міжрелігійного діалогу, світове релігійне співтовариство не може не помічати таку чисельну православну спільноту.

Активізувалися внутріправославні зв'язки помісних церков, що проявляється у вітаннях з нагоди ювілеїв церков та їх ієрархів, інтронізацій, хіротоній, канонізацій святих тощо. Частіше здійснюються паломництва, взаємовідвідини. Все це стає інформаційними приводами для новин в сфері між православних відносин. Почастішали візити ієрархів православних церков до Києва. Особливою нагодою стало святкування 1020-ліття хрещення Руси. Після тривалого неприїзду в Україну до своїх чад патріарха РПЦ Алексія II нарешті було здійснено пастирський візит, пріоритетність якого затемнив патріарх Константинопольський Варфоломій. Літо 2008 стало часом перебування й інших патріархів і глав Церков, чого не знала Русь- Україна із часу прийняття нею християнства.

Помітивши останнім часом Україну на міжхристиянських форумах, європейська спільнота християн пішла на певні зміни в сфері міжрелігійних контактів і спілкування, ініціатором або учасником якого є Українські Церкви. Вперше в 2007 році в країні пострадянського простору, в її столиці Києві [відбулася](#) Генеральна асамблея Конференції європейських Комісій «Справедливість і Мир» на тему: «На шляху до примирення та порозуміння: навчитися на досвіді України», на яку прибули представники 30 держав. Конференція європейських Комісій «Справедливість і Мир» – це мережа 29 національних Комісій «Справедливість і Мир», що охоплює Європу від України до Великобританії, від Греції до Швеції. На думку директора Комісії «Справедливість і мир» УГКЦ Лесі Коваленко та голови Комісії УГКЦ у справах сприяння єдності християн Ігоря Шабана, засідання Комісії в Києві засвідчило, що вперше Україна стала предметом особливої уваги з боку Європи як особливий випадок примирення і порозуміння.

Це дає можливість запозичувати добрі ініціативи з Європи і імплемувати їх в релігійне життя України. Зокрема, мовиться про традицію організації тижня молитов за єдність християн. Ця світова практика налічує вже 41 рік, й ініціювала її Всесвітня Рада Церков разом з католицькою Папською Радою для сприяння єдності між християнами. В Україні Екуменічний тиждень молитов в 2009 році відбувся втретє, координатором якого стала УГКЦ, залучивши до молитовних зустрічей у храмах УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ та у Всеукраїнському Союзі церков християн віри євангельської – п'ятидесятників (ВСЦХВЕП) християн України.

Українські ж протестантські церкви, передусім Всеукраїнський Союз об'єднань Євангельських християн-баптистів і Всеукраїнський Союз церков християн віри євангельської – п'ятидесятників (ВСЦХВЕП), хоч і можуть стати активними учасниками екуменічного діалогу, але рішуче викреслили цю можливість зі своїх не лише поточних, а й перспективних планів. Наприклад, одним з перших рішень утвореного на початку 90-х років м.ст. Українського Союзу ЄХБ був розрив контактів із Всесвітньою Радою Церков, де українські баптисти брали участь як частина (до того ж, найчисельніша) Всесоюзного Союзу ЄХБ.

Мало відомо про міжнародні зв'язки мусульман та іудеїв України з їхніми віросповідними центрами за кордоном. Хоча ці релігії можуть бути серйозним чинником відкриття України для світового співтовариства, утвердження її на міжнародній арені, подолання несправедливих стереотипів про Україну. В цьому контексті можна згадати 2007 рік, який став роком проведення «Всесвітньої конференції християн, євреїв і мусульман», на яку очікувалось прибуття біля 200 релігійних і громадських лідерів світу

Міжнародна діяльність багатьох українських релігійних організацій залежить від їхніх релігійних центрів за межами України (Москва, Ватикан, Константинополь, Єрусалим та ін.), що створює ситуацію несвободи для українських церков в їх участі в міжнародному міжрелігійному діалозі. Крім зумовленої обставинами або певним типом свідомості пасивної позиції самих церков у справі міжнародного міжрелігійного діалогу, й Українська держава, на відміну від Росії, не виявляє зацікавленості в підтримці міжнародних інтересів своїх церков та їх презентації у світі. Як правило, державні лідери не беруть в свої ділові зарубіжні поїздки першоєрархів православних церков, хіба що за винятком як супроводжувальний ескорт під час їх паломницьких візитів до християнських святинь. До ініціативи нецерковних громадських інституцій взяти участь у міжнародних міжрелігійних заходах і церкви, і держава в Україні відносяться прохолодно: вони чомусь не відзначають необхідності в такій діяльності.

Підводячи підсумки розгляду присутності України в релігійному просторі світу, треба визнати:

- Самостійне представництво України в її духовних вимірах і релігійних чинниках в міжнародному співтоваристві відсутнє, а керівництво Української держави фактично його ігнорує. Церкви самотужки, без підтримки держави, не здатні подолати перепони у своєму бажанні перебувати в світовому релігійному просторі, оскільки їхні інтереси не захищені нормативно, канонічно, тому потрібна політична воля і бажання влади утвердити релігійну Україну в світі.

- Українська Держава не знає, а відтак і не використовує міжнародний потенціал релігійних організацій в міжнародних відносинах. Церкви напрацювали великий досвід спілкування із своїми соратниками за кордоном, мають неабиякий ресурс у міжнародній політиці, котрий можна скерувати на покращення зовнішнього іміджу України, налагодження і розширення зв'язків із різними країнами. Замість підтримки ініціативи церков, українська держава нібито самоусувається від свого обов'язку допомоги їхнім ініціативам. Не сподіваючись на підтримку держави, церкви через свої церковно-єрархічні чи просто дружні відносини, самостійно вирішують проблеми міждержавних взаємин, зокрема духовної опіки над українськими мігрантами в інших країнах, проведення культурно-церковних заходів тощо.

- Не тільки Україна, але й світ, Європа все ще не оцінили значення релігії, її силу, авторитет і роль в житті суспільства. Досі держава не ставиться до релігійних організацій, їх представників як до партнерів у вирішенні соціальних, міжнародних і

глобальних питань. Світська Європа і пост-атеїстична Україна, кожна в свій спосіб, через свої історичні причини все ще безвірні, а відтак і пасивні у використанні капіталу, який має церква. І це не тільки матеріальні багатства – земля, будівлі, культові споруди, культурні цінності, фінансова міць, а головно – людський ресурс – високоосвічені духовні лідери, із знанням іноземних мов, моральні в переважній своїй кількості, культурні, сучасні, розвинуті, мудрі, а з іншого боку – вірячи, які можуть робити все. Шкода, якщо інтелектуальна, богословська та організаційна сила церков буде змарнована державою, яка не використовує шанси, які надала історія українським церквам та релігійним організаціям.

- Проте певна перспектива повноцінної участі українських церков та релігійних організацій в світовому релігійному просторі, зокрема, в міжрелігійному діалозі, все ж є. І хоча вона не завжди ясно артикульована, усвідомлена самими церквами, а особливо тісно пов'язана із вирішенням канонічного статусу цих церков – отримання помісності і визнання останньої Вселенським православ'ям чи Папою Римським, ті теоретичні обґрунтування і практичні кроки, які епізодично здійснюються церквами України, мають стати початком перетворення церков нашої країни на повноправних учасників міжрелігійного, в т.ч. і всеправославного, діалогу.

- Україна мала б зніціювати свою присутність в міжрелігійних організаціях, зокрема ВРЦ та КЄЦ. Для цього є всі юридичні підстави. Так, серед членів ВРЦ значаться не тільки певні церкви, але й міжрелігійні екуменічні ради церков окремих країн (Угорщина, Чехія, Словачія та ін.).

- Бажано актуалізувати питання присутності українських церков або їх асоціацій, зокрема Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, в міжнародних об'єднаннях, перш за все ООН, де існує спеціальний Комітет релігійних неурядових організацій, який є однією з трьох сторін Форуму з міжрелігійного співробітництва заради миру, що створений для налагодження взаємодії ООН з релігійними об'єднаннями і є унікальною міжнародною площадкою для діалогу з цивілізаційної тематики.

- Це вимагає створення спеціального міжвідомчого інформаційно-аналітичного підрозділу з консультативними функціями на базі державної виконавчої (дипломатичної), міжрелігійної або/і наукової (релігієзнавчої) інституції, яка б фахово займалася новим напрямом в українській дипломатії – міжнародні міжрелігійні зв'язки на основі стратегічної концепції їх формування і розвитку з врахуванням міжнародного потенціалу державних органів влади, українських церков, громадських організацій для утвердження церковних і державних інтересів України в міжнародній політиці.

Стаття підготовлена за матеріалами розділу V збірки наукових статей ВР ІФ НАНУ «Релігія в контексті соціо-культурних трансформацій XXI ст.», - К., 2009

Інститут релігійної свободи, м.Київ
www.irs.in.ua